

Fyrir hjerumbil 2300 árum sagði fræðimaður grískur, sem Demokritos het, að til væru óendanlega margir heimar, og margar jarðir, að öllu líkar þessari, sem vjer byggjum. Demokritos hafði það fyrir mark og mið í lífinu, að afla sjer þekkingar og skilnings. Fór hann á yngri árum víða um lönd, og leitaði upp hina vitrustu menn til þess að læra af þeim. Og þegar menn toluðu um, hvort hann ætlaði ekki að ná í einhverja virðing-arstöðu í ættborg sinni eða annarstaðar, þá sagði Demokritos: jeg met það meira að geta fundið, þótt ekki væri neina eitt orsakarsamband, heldur en að vera konungur yfir Persum. Tók hann til þá tignarstöðu, er mest þótti á jörðu hjer. Og þessi áhugi Demokritos' á að leita sannleikans, var ekki árangurslaus; komst hann í skilning um þau stórkostlegu sannindi, sem vikið var á, og önnur, sem áður höfðu verið mönnum ókunn á jörðu hjer.

Og hann sagði frá þessum stórtíðindum og ritaði um þau. En ekkert mark tóku menn á þessum kenningum vitningsins. Hugðu menn þetta fjarstaður svo miklar að þeir töldu að Demokritos væri brjáláður orðinn; það er að segja, þeir sem annars veittu honum nokkra eftirtækt. En allur fjöldinn vissi alls ekkert um Demokritos eða kenningar hans. Og jafnvel ekki af fræðimönnum sinnar aldar var Demokritos talinn með höfuð-spekingum, þó að nafn hans yrði síðar mjög frægt. Jeg kom til Apenuborgar, segir Demokritos, og enginn þekkti mig þar. Borgin, sem hann nefndi, var mest víndaborg á jörðu hjer þá. Og Demokritos var raunar mestur spekingur hinnar merkilegu grísku þjóðar, og saga hans merkilegasti þátturinn í einum af merkilegustu köflum mannkynssögunnar, viðleitni vitringanna grísku til að átta sig á sjálfum sjer og heiminum.

Í Demokritos hafði mannsandinn komist á brautina til rjettra framfara. En hjer sönnuðust eins og oftast orð Lamarekes: þó að það sje erfitt að finna ný sannindi, þá er það samt enn þá miklu erfiðara að fá aðra til að sjá að ný sannindi sjeu fundin. Fylgisleysi mannanna við vitringana, eða þá, sem sannleikans leita, stendur mannkyninu enn þá miklu meir fyrir þrifum, heldur en sjálfir erfiðleikarnir á að finna sannleikann, þó að miklir sjeu. Grikkir gáfu ekki gaum að orðum Demokritos', og hin mikla slysaöld kom yfir þessa snildarþjóð, Pelopseyjarófríðurinn. Varð ófríður sá því nær þrjátíu ára stríð, og braut öll fegurstu blóm grískrar menningar. Sótti eftir það aldrei eins vel í framfarahorfið og áður hafði verið. Og jafnvel ekki Aristoteles hafði vitorku til að ávaxta arfinn eflir Demokritos, og færa sjer í nyt svo sem þurfi (og mannkyninu) sannindi þau, er hann hafði fundið.

Það var ekki fyr en hjerumbil 2000 árum eftir daga Demókritos¹⁾, sem tekið var til þar sem þessi höfuðvitringur hafði frá horfið. Brúnó hjét sá, sem það gerði. Sagði hann að sólkerfin væru óendanlega mörg, og mannkyn á mörgum hnöttum öðrum en þessum, sem vjer byggjum. Brúnó var ítalskur, en hefur líklega átt kyn sitt að rekja til forn-grískra spekinga og til Norðmanna, Rögnvaldar Mærajarls, sem marga niðja mun hafa átt á Suður-Ítaliu. Mun Brúnó hafa verið frændi þeirra Sæmundar, Ara og Snorra og Hróðgeirs Bákna hins enska.

Ekkert mark tóku menn á orðum Brúnós. Fór hann land úr landi við litinn orðstír og varð ekki vel til vana. Olli það mest, að menn fundu það á Brúnó, að hann þóttist vera hinn mesti visindamaður; þóttist hann eiga dóm sinn um sjálfan sig undir sjer sjálfum, en ekki undir samtíðarmönnum sínum; tóku menn því illa og vildu láta hann lúta í þessu annara dómum, unnu honum ekki sjálfðæmis¹⁾. Og þegar hann fór að tala um að fastastjörnur væru sólir — og hann gerði það oft — þá var sagt að nú væri að slá út í fyrir honum. Minnst Brúnó á þetta af mikilli reiði í riti því, sem nefnist öskudagsveislan.

Það verður ekki sjð að nokkurn einn af samtíðarmönnum Brúnós hafi grunað, að það var upphaf nýrrar aldar og stefnan til sigurbrautar, sem hinn fátæki þakherbergismaður var að boða. Ekki einn mann fekk hann í fylgd með sjer. Og svo fóru leikar, að þegar hann var 44 ára, var hann tekinn og settur í varðhald; og átta árum seinna, 17. febrúar, 1600, var hann brendur á báli, í Rómaborg. Er morðið á Brúnó eitt hið fávíslegasta og mesta niðingsverk, sem unnið hefir verið á jörðu hjer.

1) Furða er að sjá, af hve litlum skilningi jafnvel merkismenn hafa ritað um ósjálfhælnie Brúnós. Sá skilningur á sjer og sínu starfi, sem hann hjelt fram með göfugmannlegu sjálfstrausti, gegn þeirri skoðun samtíðarinnar að hann væri einskisverður eða jafnvel skaðræðismaður (eins og seinast var haldið), hefur reynst alveg rjettur. Hugsanie Brúnós voru með því allra merkilegasta og þýðingarmesta, sem verið hefur á jörðu hjer. Og þær hefðu verið mjög vinsælar, ef menn að eins hefðu skilið þær. Því að hvað ætti að vera vinsælla heldur en það, að hafa fundið leið að þeim skilningi, að hver einstakur sje visir til þess, sem á að verða óendanlegt?

III.

Eftir dauða Brúnós hefst slysaöld í Evrópu einhver hin mesta. Það má minna hjer á, að nokkrum árum eftir hið hryllilega morð á hinum mikla vísindamanni og lækni Servetus, hafði Hinrik 2. Frakkakonungur, sem náttúrlega hefði átt hægt með að koma í veg fyrir þetta niðingsverk Calvíns, fengið tiltakanlega slysalegan og kvalafullan dauðdaga. Og nokkrum árum eftir morðið á Brúnó fer á líka leið. Frakkakonungur, Hinrik 4., fær óvantan og slysalegan dauðdaga. En konunginum hefði verið það innanhandar að sjá um, að ævi Brúnós hefði orðið betri, og starf hans auðveldara og mannkyninu að meiri notum en varð.

En árið, sem Brúnó hefði orðið sjötugur, hefst þrjátíu ára stríðið. Hefur Evrópa aldrei rjett við til fulls eftir þá hryðjuverka og hrakfara öld. Ekkert þrjátíu ára stríð hefði orðið, og 17. öldin öll önnur, ef Evrópa hefði þegar á dögum Brúnós áttað sig á því, að þarna var einn af leiðtogum mannkynsins, og að hann var einmitt að tala um það, sem þurfti að vita, til þess að rata ekki í þá ógæfu, sem yfir vofði.

Menn rita stundum (t. a. m. frú Annie Besant) eins og Brúnó hafi verið mjög frægur maður um sína daga. En það er auðvelt að sýna, að það er mestli misskilningur. Brúnó fer ekki að verða frægur fyr en á öldinni sem leið; og ennþá skortir mikið á að menn skilji til fulls hugsanir hans og færi sjer þær í fyt eins og vert væri.

IV.

Mörg dæmi mætti nefna önnur en þau, sem nú hafa verið talin, til að sýna fram á það lögmál í sögu mannkynsins, sem nú skal greina. Verstu slysa- og hörmungajelin, sem á mönnum hafa dunið, hafa komið þegar flutt höfðu verið þau sannindi, sem næst komust rjelttri átt, en ekki verið gaumur gefinn; stundum jafnvel ofsóttir og þindir til dauða þeir, sem orðið hefðu getað leiðtogar mannkynsins út úr vandræðunum. Því að það er ekki ofmælt, að úr vöndu sje að ráða og í óefni komið. *Saga lífsins á jörðu hjer hefur verið saga vaxandi ófagnadar.* Og hin hugsandi vera, veran sem fyrst getur áttað sig á sjer sjálfri, sem átti að skilja tilgang lífsins og gera jörðina að heimkynni fegra og fegra lífs, þessi vera hefur brugðist, orðið aumust, kvalið mest og kvalist mest. Vitisstefnan (the infernal line of evolution, það er stefnan til dauða gegnum meiri og meiri þjáningar) er það, sem lífið á jörðu hjer hefur tekið. Það, sem þarf til að breyta stefnunni, er

aukið þekking, uppgötvanir í visindum. Og sumt af þessu liggur í loftinu að heita má og verður vonandi gert á næstu árum.

Það sem menn líklega einna fyrst munu skilja, er, að »andar« þeir, sem menn hafa þótt ná sambandi við á miðilsfundum, eru lifandi menn á öðrum hnöttum. Það hefði mátt vita þetta fyrir hálfri annari öld; »andar«, sem Emanuel Swedenborg þóttist sjá og eiga tal við, sögðu honum afdráttarlaust að þeir væru ekki andar í andlegum heimi, heldur menn á öðrum hnetti²). En Swedenborg kom ekki til hugar að láta sannfærast um slíka fjarstæðu; kveðst hann hafa átt nærri því í rífrildi við »andana« til þess að reyna að sannfæra þá um, að þeir væru andar, en ekki það, sem þeir kváðust sjálfir vera. Menn verða að muna eftir því, að þó að Swedenborg væri vitsnillingur í fremstu röð, þá var hann fæddur á 17. öldinni og sonur biskups. Er stórum auðveldara að sjá hið rjetta í þessu efni nú, en á hans dögum var, enda tími til kominn. Segi jeg það öruggur fyrir, að þegar farið verður að haga tilraunum rjett — en það hefur aldrei gert verið — þá mun ekki langt að bíða þess dags, er skýlaus svör fáiast þessa máls. Og á þeim degi byrjar nýtt tímabil í sögu jarðar vorrar.

Helgi Þjelurss.

